

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор з науково-педагогічної
роботи

_____ А. В. Пантелеймонов

“ _____ ” _____ 2018 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Фінансове господарство давніх римлян

(назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти

_____ магістр _____

галузь знань _____ 03 гуманітарні науки _____
(шифр і назва)

спеціальність _____ 032 Історія та археологія _____
(шифр і назва)

освітня програма _____ 032 Історія та археологія _____
(шифр і назва)

спеціалізація _____ Історія та археологія _____
(шифр і назва)

вид дисципліни _____
(обов'язкова / за вибором)

факультет _____ Історичний факультет _____

2018/ 2019 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою історичного факультету

“15” червня 2018 року, протокол № 6

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ: : І. П. Сергєєв д.і.н., проф. кафедри історії
стародавнього світу та середніх віків
історичного факультету ХНУ ім. В. Н. Каразіна

Програму схвалено на засіданні кафедри
історії стародавнього світу та середніх віків

Протокол від “14” травня 2018 року № 9

Завідувач кафедри історії стародавнього світу та середніх віків

_____ (Сорочан С.Б.)
(підпис) (прізвище та ініціали)

Програму погоджено методичною комісією
історичного факультету

_____ назва факультету, для здобувачів вищої освіти якого викладається навчальна дисципліна

Протокол від “8” червня 2018 року № 10

Голова методичної комісії історичного факультету_____

_____ Тумаков О.І.
(підпис) (прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Фінансове господарство давніх римлян» складена відповідно до освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми підготовки – *магістр*

Спеціальності (напряму) 032 історія та археологія

Спеціалізації історія та археологія

1. Опис навчальної дисципліни

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни:
вивчення еволюції фінансово-податного відомства давніх римлян у період з VIII ст. до н.е. по кінець III ст. н. е.

1.2. Основні завдання вивчення дисципліни:
ознайомитись з джерелами та літературою, мати знання щодо розвитку фінансового господарства давніх римлян, статей прибутку та витрат римської скарбниці, організації управління фінансами, карбування монети та особливостей грошової системи римлян.

1.3. Кількість кредитів – 4.

1.4. Загальна кількість годин – 120

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Нормативна	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
1-й	
Семестр	
1-й	
Лекції	
32 год.	год.
Практичні, семінарські заняття	
год.	год.
Лабораторні заняття	
год.	год.
Самостійна робота	
88 год.	год.
Індивідуальні завдання	
	год.

1.6. Заплановані результати навчання:

Згідно з вимогами освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми, студенти мають досягти таких результатів навчання:

знати :

- зміст основних термінів, які використовуються для характеристики фінансового господарства будь-якої держави;
- етапи розвитку податкової системи давніх римлян;
- статті прибутків римської казни;
- статті витрат римської казни;
- організацію збору податків у давніх римлян;
- організацію управління римською скарбницею;
- еволюцію грошової системи римлян;
- організацію роботи монетних дворів римської держави.

вміти:

логічно мислити і викладати матеріал, робити аргументовані висновки, користуватися джерелами, науковою та довідковою літературою.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Доходи та витрати римської скарбниці.

Тема 1. Мета та завдання спецкурсу. Методологічні засади курсу. Джерельна база: археологічні свідчення, епіграфічні свідчення, нумізматычні свідчення, нарративні свідчення. Історіографія проблеми.

Тема 2. Поняття фінансове господарство, податкова система, податок, збір, мито та їхня трактовка у науковій літературі.

Тема 3. Статті доходів римської скарбниці.

Тема 4. Статті витрат римської скарбниці.

Розділ 2. Функціонування римської скарбниці та грошова система давніх римлян.

Тема 1. Організація збору податків у римлян (відкупщики, прокуратори).

Тема 2. Організація роботи ерарію, фіску, військової скарбниці.

Тема 3. Еволюція грошової системи давніх римлян.

Тема 4. Карбування грошей, робота монетних дворів.

3. Структура навчальної дисципліни

Назва розділів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб.	інд.	с.р.		л	п	лаб.	інд.	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Доходи та витрати римської скарбниці.												
Тема 1. Мета та завдання спецкурсу, джерельна база.	10	4				6						
Тема 2. Поняття фінансове господарство, податкова система, податок, збір, мито та їхня трактовка у науковій літературі.	20	4				16						
Тема 3. Статті доходів римської скарбниці.	14	4				10						
Тема 4. Статті витрат римської скарбниці.	16	4				12						
Разом за розділом 1	60	16				44						
Розділ 2. Функціонування римської скарбниці та грошова система давніх римлян												
Тема 1. Організація збору податків у римлян.	14	4				10						
Тема 2. Організація роботи ерарію, фіску, військової скарбниці	17	4				13						
Тема 3. Еволюція грошової системи давніх римлян.	16	4				12						

Тема 4. Карбування грошей, робота монетних дворів.	13	4			9						
Разом за розділом 2	60	16			44						
Усього годин	120	32			88						

4. Теми семінарських (практичних, лабораторних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1		
2		
	Разом	

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин
1	Розробка проблем фінансів та фінансового господарства знавцями фінансового права та економістами Європи у XIX–XX ст.	12
2	Роль цензорів у фінансовому житті римлян.	12
3	Діяльність квесторів і еділів та фінансове господарство давніх римлян.	12
4	Причини падіння купівельної спроможності грошей римської держави.	14
5	Рівень податкового навантаження римських громадян.	10
6	Непрямі податки в Стародавньому Римі.	18
7	Витрати на римської скарбниці на утримання органів державної влади.	10
	Разом	88

6. Індивідуальні завдання

Знайомство з новітньою спеціальною літературою в мережі інтернет, в науково-метричних базах даних.

Висвітлення окремих питань теми в новітній літературі.

Внесок німецьких антикознавців XIX–початку XX ст. в дослідження проблеми фінансового господарства римлян.

Розробка проблеми фінансового господарства римлян в радянському антикознавстві.

7. Методи контролю

Контроль здійснюється за модульно-рейтинговою системою.

Зміст курсу поділений на 2 змістових модулі. Кожний змістовий модуль включає в себе лекції, самостійну роботу студентів, які завершуються рейтинговим контролем рівня засвоєння знань програмного матеріалу даної частини курсу.

Оцінка успішності знань студентів здійснюється у формах: поточний контроль - письмові роботи, контрольна робота і підсумковий контроль (іспит у 1 семестрі).

8. Схема нарахування балів

Поточне тестування та самостійна робота		контрольна робота	Разом	Екзамен	Сума
Розділ 1	Розділ 2		40	60	100
T1-T4	T1-T4				
10	10	20			

9. Шкала оцінювання

Сума балів за всі виділені навчальні діяльності протягом семестру	Оцінка
	Для чотирирівневої шкали оцінювання
90 – 100	відмінно
70-89	добре
50-69	задовільно
1-49	незадовільно

10. Рекомендована література

Основна література

Базова

1. История Древнего Рима / Под ред. В.И. Кузищина. – М, 2002.
2. Нетушил И. В. Очерк римских государственных древностей. Т. 1–2. – Харьков: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2014, 2016.
3. Сергеев И. П. Государственные учреждения древних римлян: поздняя Республика и ранняя Империя: материалы к спецкурсу. – Харьков: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2013. – 312 с.

Допоміжна

1. Абрамзон М. Г. Монеты как средство пропаганды официальной политики Римской империи. – М.: Институт Археологии РАН, 1995. – 748 с.
2. Авл Геллий. Аттические ночи. Книги I–X [пер. с лат. под общ. ред. А. Я. Тыжова]. – СПб.: Гуманитарная Академия, 2007. – 408 с.
3. Авторы жизнеописаний Августов: Пер. с лат. С. П. Кондратьева / Под ред. А. И. Доватура // ВДИ.–1958.– №3; 1958.– №4; 1959.– №1–4; 1960.– №1.
4. Бартошек М. Римское право: понятия, термины, определения. – М.: Юридическая литература, 1989. – 448 с.
5. Булатович С. А. Антична нумізматики. Частина 1. Загальні проблеми античної нумізматики. – Одеса: Астропринт, 2005. – 58 с.
6. Велишский Ф. Ф. Быт греков и римлян; [пер. с чешского под ред. И. Я. Ростовцева]. – Прага, 1878. – 670 с.
7. Винничук Л. Люди, нравы и обычаи Древней Греции и Рима; [пер. с польск. В. К. Ронина]. – М.: Высш. шк., 1988. – 496 с.
8. Гемп А. Г. Прямой налог в римской республике // Архангельский пед. ин-т. Сб трудов. – 1958. – Вып. 2. – С. 66–80.
9. Геродиан. История императорской власти после Марка: Кн. I–VIII: Пер. с лат. Ю. К. Поплинского и др. // ВДИ. – 1972. – №4; 1973.– №1.
10. Гримм Э. Д. Исследования по истории развития римской императорской власти.–СПб., 1901. – Т. 1. – 515 с.; Т. 2. – 466 с.

11. Егоров А. Б. Рим на грани эпох. Проблемы зарождения и формирования принципата.–Л.: ЛГУ. 1985.– 224 с.
12. Дементьева В. В. *Aerarium sanctius* Римской республики // Прошлое. Проекция. Презентация: Проблемы всемирной истории: Сб. науч. тр. – Ярославль, 2012. – С. 8–15.
13. Дмитриева Н. Г., Дмитриев Д. Б. Налоги и налогообложение. – Ростов – н/Д: Феникс, 2003. – 325 с.
14. Евстигнеев Е. Н. Налоги и налогообложение. – СПб.: Питер, 2005. – 272 с.
15. Заборовский Я. Ю. Римские цензы периода республики: механизм действия, проблема достоверности (III-II вв. до н.э.) // ВДИ. –1979. – № 4. – С. 37–58.
16. Зограф А. Н. Античные монеты. – М.; Л.: Изд-во Академии Наук, 1951. – 263 с.
17. Иловайский С. Финансовое хозяйство и финансовая наука. – Одесса, 1887. – 537 с.
18. Иосиф Флавий. Иудейская война: Пер. с нем. Я Л. Чертка / Подгот. текста, предисл. и примеч. К. А. Ревяко, В. А. Федосика. – Минск: Беларусь, 1991. – 512 с.
19. Казаманова Л. Н. Введение в античную нумизматику. – М.: Изд-во МГУ, 1969. –302 с.
20. Качур О. В. Налоги и налогообложение: учебное пособие. – М.: Кнорус, 2007. – 304с.
21. Квашнин В. А. «Ячменные деньги» для римской армии // *Para Bellum*. Военно-исторический журнал. – 2008. – № 29. – С. 31–44.
22. Квашнин В. А. Цензоры и публиканы: Три эпизода из истории Ганнибаловой войны // *StudiaHistorica*. Вып. XIII. – М., 2013. – С. 88–113.
23. Кирилова О. С., Муравьева Т. В. Налоги и налогообложение. Курс лекций: Учебное пособие для вузов – С.: Изд-во «Экзамен», 2005. – 288с.
24. Кирюшов Д. А. Аграрный закон 111 г. до н. э. и римская собственность на землю // МНЕМОН. Исследования и публикации по истории античного мира. – Вып. 4. – СПб: Изд-во СПбГУ, 2005. – С. 249–258.
25. Кирюшов Д. А. Аграрная политика Гая Гракха // МНЕМОН. Исследования и публикации по истории античного мира. – Вып. 7. – СПб: Изд-во СПбГУ, 2008. – С. 197–210.
26. Кофанов Л. Л. Государственные контракты в римском республиканском публичном праве // *Древнее право. IUS ANTIQUUM*. – 2007. – № 2 (18). – С. 44–72.
27. Кучеренко Л. П. Цензоры в социально-политической жизни ранней Римской республики // *Политическая структура и общественная жизнь древнего Рима: Проблемы античной государственности*. – Ярославль, 1993. – С. 26–34.
28. Кучеренко Л. П. Римские цензоры и градостроительство в Италии // Мнемон. Исследования и публикации по истории античного мира: сб. статей. – Вып. 9. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2010. – С. 147–158.
29. Кучеренко Л. П. Перепись населения как функциональная обязанность римских консулов // Мнемон. Исследования и публикации по истории античного мира: сб. статей. – Вып. 10. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2011. – С. 201–212.
30. Кучерявенко Н. П. Налоговое право: Учебник. – Харьков: Консум, 1997. – 432 с.
31. Лаврушин О. И. Деньги, кредит, банки: Учебник. – М.: Изд-во «Финансы и статистика», 2000. – 464 с.
32. Лебедев В. А. Финансовое право. 1-е изд.: СПб., 1882–1885; 2-е изд.: СПб., 1888–1893.
33. Ливий Т. История Рима от основания города. Т. 1–3: Пер. с древнегреч. под ред. М. Л. Гаспарова, Г. С. Кнабе.– М.: Наука, 1989–1992.

34. Маркин А. Н. Организация системы налогообложения в Римской республике // Вестник Удмурдского университета. – 2011. – Вып. 3. История и археология. – С. 66–68.
35. Машкин Н. А. Принципат Августа. Происхождение и сущность. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1949. – 686 с.
36. Маяк И. Л. К вопросу о пополнении римского бюджета в эпоху республики // Торговля иторговец вантичном мире. – М.: РАН, 1997. – С. 69–76.
37. Мельничук Я. В. Римские цензоры и характер государственных подрядов (*cura operae locandorum*) // IUS ANTIQUUM. Древнее право. – 2000. – № 1. – С. 33–42.
38. Метушевская О. Аграрный вопрос в Риме 70-х гг. I в. до н.э. //ВДИ. – 1983. – №4. – С. 139–149.
39. Миляков Н. В. Налоги и налогообложение: Учебник. – М.: ИНФРА, 2004. – 432 с.
40. Моммзен Т. История Рима. Т. 5. Провинции от Цезаря до Диоклетиана: Пер. с нем. под ред. и с предисл. Н. А.Машкина. – М.: Изд-во иностранной лит-ры, 1949.–631 с.
41. Мэттингли Г. Монеты Рима с древнейших времен до падения Западной империи / Collector's Book, 2010 (2 издание, исправленное и дополненное).– 573 с.
42. Налоги и налогообложение / Под ред. М. В. Романовского, О. В. Врублевской. – СПб.: Питер, 2004. – 256 с.
43. Налоговое право: Учебник для вузов / Под ред. С. Г. Пепеляева. – М.: Альпина Паблицер, 2015. – 796с.
44. Нетушил И. В. К истории монетного дела у римлян // Филологическое обозрение (журнал классической филологии и педагогики). Т. V. – СПб, 1893. – С. 3–29.
45. Октавиан Август. RES GESTAE DIVI AUGUSTI // Шифман И. Ш. Цезарь Август. – Л.: Наука, 1990. – С. 189–199.
46. Пальмирский пошлинный тариф. Введение, перевод и комментарий И. Ш. Шифмана. – М.: Наука, 1980. – 346 с.
47. Петrenchко О. М. Суспільно-політичний розвиток Римської імперії в I – на поч. III ст. н.е.: від "відновленої" Республіки до сенатської монархії. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 396 с.
48. Плутарх. Сравнительные жизнеописания: в 3 т.; [пер. с древнегреч. под ред. С. П. Маркиша]. – СПб.:Кристалл, 2001.
49. Полибий.Всеобщая история. 2-е изд. Отв. ред. А. Я. Тыжов. – СПб.:Ювента, 1994–1995.
50. Ростовцев М. И. История государственного откупа в Римской империи (от Августа до Диоклетиана). – М., 1899. – 304 с.
51. Светоний Транквилл Г. Жизнь двенадцати цезарей: Пер. с лат., предисл. и послесл. М. Л.Гаспарова.–М.: Худож. лит., 1990. – 254с.
52. Сергеенко М. Е. Жизнь древнего Рима. – СПб.: Издательско-торговый дом «Летний Сад»; Журнал «Нева», 2000. – 368 с.
53. Серов В. В. Развитие системы управления императорским фиском в III–IV вв. // Античная древность и средние века: Сб. научн. трудов.– Екатеринбург, Изд-во Уральского гос. ун-та, 1998. – Вып. 29. – С. 165–175.
54. Серов В. В. "Теория налогов" в Римской империи (I–нач. III вв.). // Идеология и политика в античной и средневековой истории. –Барнаул, 1995. – С. 56–83.
55. Сизов С. К. Налоговая политика Рима в провинции Сицилии в эпоху республики // Из истории античного общества. Межвузовский сборник. – Горький: Издание ГГУ, 1982. – С. 27–39.
56. Синайский В. И. Подушный надель в древнем Риме. – Юрьев, 1907. – 73 с.
57. Смирнова Е. Л. Финансовая политика Веспасиана и Тита // Мнемон. Исследования и публикации по истории античного мира: сб. статей. – Вып. 8. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2009. – С. 297–312.

58. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М.: Госкомиздат, 1962. – Т. 5. – 328 с.
59. Смышляев А. Л. Всадники во главе ведомств императорской канцелярии во II – начале III в. н.э. // ВДИ. – 1981. – № 2. – С. 91–108.
60. Тацит, Корнелий П. Анналы: Пер. с лат А. С. Бобовича // Соч. в 2-х т. Т. 1. – Л.: Наука, 1969. – С. 7–326.
61. Тацит, Корнелий П. История: Пер. с лат Г. С. Кнабе // Соч. в 2-х т. Т. 2. – Л.: Наука, 1969. – С. 5–202.
62. Телин А. Е. *Cura annonae*: деятельность эдилов в сфере снабжения города продовольствием // Эпоха. Социум. Человек: Проблемы всемирной истории: сб. науч. тр. – Ярославль, 2010. – С. 28–32.
63. Телин А. Е. *Cura annonae*: полномочия эдилов V-III вв. до н.э. // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия История. Политология. Экономика. Информатика. – 2011. – № 13 (108). – Вып. 19. – С. 5–11.
64. Телин А. Е. *Cura ludorum* римских эдилов // Проблемы истории, филологии, культуры. – М.; Магнитогорск: ИА РАН – МаГУ, 2011. – №1. – С. 10–23.
65. Телин А. Е.: Коллегия *tresviri monetales* в системе государственного управления античного Рима // Государство. Общество. Религия: Проблемы всемирной истории: Сб. науч. тр. – Ярославль, 2007. – С. 38–47.
66. Телин А. Е. Римские чрезвычайные коллегии с финансовой компетенцией: магистратура *tres viri mensarii* // Время. События. Этнос: Проблемы всемирной истории: сб. науч. тр. – Ярославль: ЯрГУ, 2009. – С. 15–20.
67. Телин А. Е. Организация эдилами общественных игр в республиканском Риме // Реальность. Ретроспекция. Реконструкция: Проблемы всемирной истории: сб. науч. тр. – Ярославль: ЯрГУ, 2011. С. 32–39.
68. Тельминов В. Г. Хлебный закон Гая Гракха: социальные аспекты // Исторические исследования в Сибири: проблемы и перспективы. – Новосибирск, 2010. – С. 12–17.
69. Тельминов В. Г. Бесплатный хлеб легионера и *lexmilitaris* Гая Гракха: к вопросу о снабжении провиантским довольствием солдат римской армии II в. до н.э. Часть вторая // МНЕМОН. Исследования и публикации по истории античного мира. – Вып. 13. – Санкт-Петербург, 2013. – С. 227–238.
70. Шерцль Р. И. Римское монетное дело. – Харьков, 1893. – 210 с.
71. Целлер М. Римские государственные и правовые древности. Компендиум для студентов и учителей гимназий. : Пер. с нем. И.Семенова. – М., 1893. – 300 с.
72. Цицерон Туллий М. Речи: в 2 т.; [пер. с лат. В. Горенштейна]. – М.: Изд-во АН СССР, 1962.
73. Цицерон Туллий М. Письма Марка Туллия Цицерона к Аттику, близким, брату Квинту, М. Бруту: в 3 т.; [пер. с лат. В. О. Горенштейна]. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1949–1951.
74. Alpers. M. *Das nachrepublikanische Finanzsystem: Fiscus und Fisci in der früheren Kaiserzeit.* – Berlin; New York: de Gruyter, 1995. – 349 S.
75. Alston R. Roman military pay from Caesar to Diocletian // JRS. – 1994. – Vol. 84. – P. 113–123.
76. Bolin S. *State and currency in the Roman Empire to 300 A. D.* – Stockholm: Almqvist and Wiksell, 1958.– 357 p.
77. Carson R. *Principal Coins of the Romans. Vol. 2: The Principate (31 B.C.–A.D. 296).* – London: British Museum Publications, 1980. – 157 p.
78. Crawford M. *Finance, Coinage and Money from the Severans to Constantine // Aufstieg und Niedergang der Roemischen Welt. Bd. II. Principat.* – Bd. 2. – Berlin; New York, 1975. – S. 560–593.

79. De Lingua Latina / M. Terrentius Varro; [ed. G. Goetz et F. Schuel]. – Leipzig, 1910. – 385 p.
80. Dusanic S. Aspects of Roman Mining in Noric, Pannonia, Dalmatia and Moesia Superior // *Aufstieg und Niedergang der Roemischen Welt. Bd. II. Principat.* – Bd. 6. – Berlin; New York, 1977. – S. 52–94.
81. Frank T. On Augustus and Aerarium // *JRS.* – 1933. – Vol. 23. – P. 143–148.
82. Hopkins K. Taxes and Trade in the Roman Empire (200 B.C. – A.D. 400) // *JRS.* – 1980. – Vol. 70. – P. 101–125.
83. Howgego C. The Supply and Use of Money in the Roman World 200 B.C. to A.D. 300 // *JRS.* – 1992. – Vol. 82. – P. 1–31.
84. Jones A.H.M. The Aerarium and the Fiscus // *JRS.* – 1950. – Vol. 40 – P. 22–29.
85. Lo Cascio E. State and Coinage in the Late Republic and Early Empire // *JRS.* – 1981. – Vol. 71. – P. 76–86.
86. MacMullen R. Tax-pressure in the Roman Empire // *Latomus: revue d'études latines* – 1987. – Vol. 46. – P. 737–754.
87. Macrobius, Ambrosius Theodosius. *Saturnalia*; [recognovit Franciscus Eyssenhardt]. – Lipsiae: In aedibus B. G. Teubntri, 1893. – 677 p.
88. Marquardt K. J. *Römische Staatsverwaltung. Bd. I – II.* – Leipzig, 1881–1884.
89. Mattingly H. The Mints of the Early Empire // *JRS.* – 1917. – Vol. 7. – P. 59–70.
90. Mattingly H. The Mints of the Empire: Vespasian to Diocletian // *JRS.* – 1921. – Vol. 11. – P. 254–264.
91. Mattingly H. The First Age of the Roman Coinage // *JRS.* – 1929. – Vol. 19. – P. 19–37.
92. Mattingly H. Roman coins. From the earliest times to the fall of the Western Empire. – London: Methuen, 1962. – XIV, 303 p.
93. Millar F. The Emperor in the Roman World (31 B. C.–A. D. 337). – Ithaca; New York: Cornell university press, 1977. – XVI, 657 p.
94. Millar F. The Fiscus in the First Two Centuries // *JRS.* – 1963. – Vol. 53. – P. 1–2, 29–42.
95. Mommsen Th. *Geschichte des römischen Münzwesens.* – Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1860. – 920 S.
96. Mommsen Th. *Römisches Staatsrecht.* – Leipzig, 1888: Bd. I–III.
97. *Oxford Classical Dictionary*; [ed. by N. G. L. Hammond, H. H. Scullard]. – N.-Y.: Clarendon Press, 1976. – 1176 p.
98. Ramsey A. M. A Roman Postal Service under the Republic // *JRS.* – 1920. – Vol. 10. – P. 79–86.
99. Reece R. Coinage and currency in the third century // *Roman West in the Third Century. Contributions from Archeology and History. Part 1* / Ed. by A. King and M. Henig. – Oxford, 1981. – P. 79–88.
100. Regling K. Zum aelteren roemischen und italischen Muenzwesen // *Klio.* – 1906. – Bd. 6. – S. 489–524.
101. Rickard T. A. The Mining of the Romans in Spain // *JRS.* – 1928. – Vol. 18. – P. 129–143.
102. Schiller H., Voigt M. *Die römischen Staats-, Kriegs- und Privataltertümer.* – München, 1893. – 478 S.
103. Smith W. *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities.* – Boston: C. Little and J. Brown, 1870. – XII, 1293 p.
104. Speidel A. M. Roman Army Pay Scales // *JRS.* – 1992. – Vol. 82. – P. 87–106.
105. Stevenson S. W. *A Dictionary of Roman Coins, republican and imperial.* – London: George Bell and sons, 1889. – 929 p.
106. Sutherland C. H. V. The State of the Imperial Treasury at the Death of Domitian // *JRS.* – 1935. – Vol. 25. – P. 150–162.

107. Sutherland C. H. V. Claudius and the Senatorial Mint // JRS. – 1941. – Vol. 31. – P. 70–72.
108. Syme R. The Imperial Finances under Domitian, Nerva and Trajan // // JRS. – 1930. – Vol. 20. – P. 55–70.

11. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

Засвоєння навчальної програми передбачає ознайомлення з електронною базою з курсу – Режим доступу: електронна бібліотека кафедри історії стародавнього світу і середніх віків.

Інформаційні ресурси

www.ancientrome.ru – сайт, присвячений історії Стародавнього Риму (антична література рос. мовою, сучасні наукові праці, присвячені різним проблемам історії Стародавнього Риму);

www.centant.ru – центр антикознавства Санкт-Петербурзького державного університету

http://vlib.iue.it/history/europe/ancient_rome/index.html – огляд всіх сайтів, присвячених Стародавньому Риму (англ. мовою).

www.perseus.tufts.edu – тексти античних авторів (як в перекладі на англійську, так і в оригіналі), папіруси, археологічний матеріал.